

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 12. prosinca 2020.
<https://doi.org/10.20901/pm.58.1.01>

Labinska republika 1921: antropološko-povijesne bilješke uz stogodišnjicu rudarskog zauzeća ugljenokopa, samoorganizacije i otpora

---

ANDREA MATOŠEVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sažetak

U radu se povodom stote obljetnice analiziraju politički, egzistencijalni i kulturološki razlozi poradi kojih je u jugoistočnom dijelu Istre u ožujku i travnju 1921. došlo do podizanja rudarske pobune – Labinske republike. Karakterizirana radničkim zauzećem tvornica, organizacijom života, obrane i proizvodnje “za sebe i svoj račun” u trajanju od 36-37 dana te na kraju i sukobom talijanskih vlasti i rudara, njezino se podizanje organizira netom nakon vrlo sličnih procesa koji su se odigrali diljem Italije. Taj period (1919-1920), poznat i kao *biennio rosso*, crveno dvogodište, diljem će Apeninskog poluotoka biti zaoštren u rujnu 1920. zauzećem industrijskih postrojenja u lakoj i teškoj industriji. Unatoč srodnosti i povezanosti dešavanja na poluotocima, Apeninskom i Istarskom, upravo će rudari Labinštine – na tragu naprednih revolucionarnih ideja o “proleterskim republikama”, “radničkim samoupravama” i “rudarskim savjetima” – inzistirati na nizu značajnih dinamika i karakteristika tijekom pobune: anacionalnosti, suradnji sa seljaštvom i zemljoradništvom te na kraju oružanom sukobu s vlastima. Također, rad prožima antropološka teza o specifičnostima rudarskih zajednica koje su činile značajnu razliku u artikulaciji događaja u odnosu na šire radništvo.

Ključne riječi: Labinska republika, rudari, proleterske republike, *biennio rosso*, antifašizam

“Kova je nasa” ili “Kova je naša” zasigurno je najpoznatija sintagma i istovremeno organizacijsko-borbeni poklič XX. stoljeća proizašao iz nezadovoljstva radništva Istarskog poluotoka. “Rudnik je naš” kovanica je koja će se utisnuti u memoriju ne samo rudarske Labinštine, koje se neposredno tiče i iz čijeg se grotla iznjedrila, već

i drugih radnih zajednica pa i šireg teritorija i vremenskog okvira od onog u kojemu se Labinska republika od 2. ožujka do 8. travnja 1921. odvila. Iako su rudari, kao i ostalo radništvo, i prije Labinske republike vlastito nezadovoljstvo uvjetima rada, radnim vremenom ili odnosom uprave iskazivali i višemjesečnim štrajkovima (usp. Despot, 1972; Scotti, 1971: 198-199), upravo se tom pobunom, koja uvelike nadilazi ambicije i dosege pukog štrajka, podzemni radnici uključuju u dominantna socijalna, ideološka i politička gibanja šireg teritorija kojem su tada pripadali.¹ Naime, iako će se *biennio rosso*, crveno dvogodište 1919-1920. prvenstveno vezivati uz Apeninski poluotok kada su radnici – ponajviše u talijanskim industrijskim središtima Torinu i Milanu, ali i ostalim gradovima i regijama – usporevali proizvodnju, pregovarali, štrajkali i naposljetku na nekoliko tjedana okupirali tvornice te u njima organizirali rad i proizvodnju (Spriano, 1975; Maione, 1975; Bertrand, 1982; Mazzacurati, 2017), njegovi će odjeci snažno rezonirati i u Istri, posebno među rudarima.

U tom se kontekstu stoga može zagovarati teza da rudarskom Labinskom republikom to dvogodište, *biennio*, postaje trogodištem (1919-1921), s tom važnom sadržajnom razlikom da je “istočna granica Istra” tretirana “kao kolonija, gdje je novim gospodarima gotovo sve dozvoljeno”, a “vladajuća klasa, odlučna da brani svoje ekonomske i političke pozicije, postupa u Istri s većom strogošću nego u samoj Italiji, jer se morala boriti s neprijateljima: ‘crvenim’ uopće i sa Slavenima posebno (...)” (Scotti i Giuricin, 1971: 113; 1972: 252; Medarić, 1972), pa je gotovo antikolonijalni aspekt “Crvene republike” također razvidan. Njega ne treba tražiti u nacionalnim impulsima i politikama jer su otpor i samoorganizacija podzemnog radništva bili artikulirani u nadnacionalnim terminima prvenstveno vezanima uz ideje komunizma i socijalizma na tragu Oktobarske revolucije iz 1917. godine, kao i posljedičnih “zbivanja u Njemačkoj i Mađarskoj” (Maione, 1975: 8;

¹ Nakon Prvoga svjetskog rata i raspada Austrougarske Monarhije Kraljevina je Italija s “okupacijom Istre započela u studenom 1918. [koja je] i pravno sankcionirana ugovorom u Rapallu dvije godine kasnije” (Bertoša, 1972: 10). Nakon potpisivanja Rapalskog ugovora 12. studenom 1920. poluotok je zajedno s Trstom, Goricom, Gradiškom, dijelom Kranjske, otocima Cresom, Lošinjem, Unijama, Suskom te Zadrom, Lastovom i Palagružom pripao Kraljevini Italiji. Otprilike simultano tim procesima fašizam “[s]tvoren koncem ožujka 1919. u Milanu kao neznatna ‘protustranka’ (‘antipartito’) pod nazivom ‘Fasci di combattimento’ kroz 1919. i 1920. osniva fascie u Rovinju, Puli, Piranu, Kopru itd.” (*ibid.*: 15). Također, tih je godina kao pokret “čvršće organizacijske i idejne obrise u Istri stekao nakon posjeta najvažnijih predstavnika talijanskog fašizma Benita Mussolinija i Umberta Paselle 1920. Pobjedom na parlamentarnim (1921) i općinskim izborima (1922), fašisti su u Istri stvorili temeljne političke uvjete za fašizaciju njezina društva i prije nego što su preuzeli vlast u listopadu 1922. godine” (*Istarska enciklopedija*, 2005). Za podatke o razvoju radničkoga pokreta tih godina u Istri pod zajedničkim nazivnikom socijalizma, prvenstveno onkraj talijansko-slavenskih etničkih podjela, vidi: Scotti, 1971.

Collotti, 1972), a koja su snažno utjecala i na talijanski *biennio rosso*.² Pritom je važno naglasiti da se otprilike simultano s pobunom rudara dešava i Proštinska buna seljaka, također u jugoistočnom dijelu Istre, te ta dva događaja čine povezane dijelove revolucionarnog pokreta 1921. Iako među njima nesumnjivo postoje poveznice (usp. Čulinović, 1951; Bertoša, 1972), koje pritom govore u prilog profesionalno-zanatskoj heterogenosti zbivanja tih godina,³ ovaj će rad biti ponajprije posvećen Labinštini, rudarima, događaju koji je ipak nešto snažnije odjeknuo i “bio većega dometa” (Bertoša, 1972: 99) te se pritom formirao i ukorijenio kao sastavni dio ideje o “radikalnosti rudara, primarnih pokretača industrijske militantnosti i proleterskog radikalizma” (Geary, 2005: 43).

Ideja o militantnosti i radikalizmu, među ostalim, proizlazi i iz jedinstvenosti rudarskoga radnog habitata, uvjeta u kojima provode radni vijek, nerijetke izmještenosti samih lokacija i rudarskih zajednica, ali i odnosa i veza koje te specifičnosti uvjetuju među samim, važno je napomenuti, gotovo isključivo muškim radništvom. Na tragu takvih specifičnosti “nehumanih uvjeta života i rada od kojih su se pokušali otrgnuti”, pojedini su antropolozi zagovarali ideju o “ante litteram komunizmu rudarskih zajednica” (Spagna, 1998: 8), dakle nekoj vrsti inherentnog komunitarizma, solidarnosti i recipročnosti zahvaljujući kojima su mogli u nezahvalnim uvjetima opstati i preživjeti. Možda je upravo i ta *differentia specifica* u odnosu na širi korpus radnika pridonijela podizanju pobune i okupaciji rudnika pod vodstvom Trščanina Giovannija Pippana “upućenog u Labin krajem 1920. godine od Julijske federacije Talijanske socijalističke stranke da pomogne oko organiziranja mjesnih rudara, gdje je, u svojstvu sekretara sekcije Talijanske socijalističke stranke i labinske sekcije Talijanske federacije rudarskih radnika, postao vođom Pokreta labinskih rudara” (Scotti i Giuricin, 1972: 252).

² Primjerice, tijekom samog pokreta zauzeća tvornica bila je rasprostranjena ideja da je taj čin samo generalna proba za “revoluciju, jedna od njezinih faza, trenutak. To je mišljenje bilo zajedničko ljudima okupljenima oko tjednika za socijalističku kulturu *L'Ordine Nuovo* [Antonio Gramsci, Palmiro Togliatti, Angelo Tasca itd.], koji su se spremali razdvojiti PSI [Partito Socialista Italiano] i učiniti ga komunističkim, kao i Trećoj Internacionali (...). Gramsci, poput Lenjina akutno osjetljiv na revolucionarnu dijalektiku, bio je uvjeren da je revolucija imanentna događanjima ujesen 1920. i to je otvoreno rekao. Uvjereni su u isto bili Lenjin, Zinovjev i Buharin, koji su uputili apel talijanskoj radničkoj klasi krajem listopada u ime Treće internacionale” (Spriano, 1975: 131; usp. Maione, 1975: 30). Talijanska komunistička partija [Partito Comunista Italiano] osnovana je 20. siječnja 1921. u Livornu odvajanjem od socijalističke partije, dakle neposredno uoči događanja koja će u ožujku i travnju iste godine obilježiti rudarsku Labinštinu.

³ Proštinarci su komunicirali s vođama rudarskoga štrajka, što ukazuje na “povezanost seljaka i radnika”, štoviše, “[u] Proštinu je došla delegacija raških rudara koji su u to vrijeme proklamirali opći štrajk i zauzeli rudarska postrojenja i otkope. Dogovoreno je da Proštinarci pošalju rudarima puške, dok bi zauzvrat od rudara dobili dinamit za pravljenje ‘bombi’” (Bertoša, 1972: 43, 99).

Iako sam o Labinskoj republici pisao u više navrata, to je uvijek bilo u drugačijem kontekstu (Matošević, 2011a; 2011b; 2020), te su se stoga i istraživanja problemska čvorišta zahvaćala iz drugačijeg rakursa od onoga koji će se zastupati u ovom tekstu. Naime, ovaj je rad pisan krajem 2020. godine u povodu nadolazeće stote obljetnice događaja započetog 2. ožujka 1921, a koji pamtimo pod imenom Labinska republika.⁴ U njemu će se pokušati rezimirati uzroci i kontekst, procesi, ideje i značaj zbivanja koji su se odvili tijekom 36-37 dana okupacije ugljenokopa na jugoistoku Istre, s obaziranjem na antropološke specifičnosti rudarske zajednice koje su mogle doprinijeti tim dinamikama.

Temelji pobune i rudarska specifičnost

U prisjećanju na događaje uokolo Labina 1921. Ante Ciliga, jedan od istaknutih vođa pobune na Proštini, zapisao je kako su u rukovodećem komitetu bile zastupljene obje nacionalnosti, hrvatski i talijanski radnici, i “kad sam u ta vremena – upravo u najkritičnije dane borbe – došao jedanput u Rudnik, u sjedište Komiteta, ja sam na stolu u rukama jednog od prvaka Komiteta, Talijana, tehničara, našao knjigu ‘Socijalna reforma, ili potpuno socijalno oslobođenje?’ od Artura Labriole...” (Ciliga prema Bertoša, 1972: 90). Vrlo se vjerojatno radilo o knjizi *Riforme e rivoluzione sociale [Reforme i socijalna revolucija]* (1904) nekadašnjeg istaknutog sindikalista, zagovaratelja revolucionarnih metoda prelaska “s kapitalističkog na socijalistički model proizvodnje” (Spriano, 1975: 38), a koji je pritom te 1921. bio ministar rada u talijanskoj vladi pod premijerom Giovannijem Giolittijem.

No i ovaj letimičan, pojedinačni primjer – prožet ironijom jer radnici ugljenokopa, među ostalim, štrajkaju protiv državne politike koju također predstavlja ministar rada, autor čijim su ranim djelom inspirirani – govori nam o idejnom i praktičnom temelju iz kojega je proizašla Labinska republika. Iako postoje i sasvim drugačija mišljenja odmaknuta od “historiografskog općeg mjesta”, da je naime grupa okupljena oko tjednika *L’Ordine Nuovo* bila neposredan izraz pokreta radničkih savjeta (Maione, 1975: 38-39), Gramscijeve ideje o “proleterskim republikama [*Repubbliche proletarie*]” (Scotti i Giuricin, 1971: 99-100), tvorničkim savjetima [*Consigli di fabbrica*] kao “obliku radničkog samoupravljanja koji bi doveo u pi-

⁴ Događaji koji su danas gotovo isključivo smješteni pod naziv Labinska republika, tijekom zbivanja, ali i naknadno, nerijetko su opisivani kao “la ‘repubblica rossa’ (Crvena republika), ‘San Marino comunista’ (Komunistički San Marino) ili ‘Comune parigina istriana’ (Istarska pariška komuna)” (Scotti i Giuricin, 1971: 21). Ferdo Čulinović je, donoseći svjedočanstva pobunjenih radnika, istaknuo riječi jednog od sudionika: “(...) Mi nismo proglašavali republiku, ali smo svi o njoj govorili i svi smo smatrali da je naša ‘kava’ [*kova*, rudnik – op. A. M.] i sva zemlja oko nje zapravo ta naša republika. Mi smo očekivali socijalističku republiku u cijeloj Istri i Italiji, pa i drugim zemljama. Ova naša Labinska republika izgledala nam je kao početak one velike republike, koju smo mi mislili stvoriti s radništvom Italije i drugih krajeva” (1951: 151).

tanje granice sindikalnog pregovaranja kao i temeljne mehanizme kapitalističkog sistema te stvorio ‘nove forme proleterskog života koje u sebi sadrže organizaciju sovjeta’” (Gramsci prema Mazzacurati, 2017: 99), ideje “borbe za poziciju [*war of position*]” (Crehan, 2002: 62) i “vojne organizacije obrane postrojenja” (Scotti i Giuricin, *ibid.*), što će se desiti organiziranjem radničkih “crvenih straža” [*guardie rosse*] – teško su osporive kao teorijska potka onodobne praktične izvedbe u postrojenjima.⁵ Industrijske lokacije unutar kojih su te ideje artikulirane u praksi uključuju ugljenokope i postrojenja Labinštine: Štrmac, Vinež, Krapan, separaciju Štalije i utovarnu luku Bršica [*Val Pidocchio*], dakle teritorij širok “dvadeset kilometara četvornih”, nad kojim će rudari imati “punu kontrolu, uspostavljajući pravu i vlastitu upravu sovjeta” (*ibid.*). Pritom će teritorij i organizaciju pod crvenom zastavom s istaknutim srpom i čekićem, osim barikadama i puškama koje su pojedinci sačuvali još iz Prvoga svjetskog rata, braniti i improviziranim “bombama” koje su odredili “crvenih straža” nosili u rukama pri “obilasku graničnih dijelova ugljenokopnog bazena”. Bili su to rudarski “dinamiterosi” koji su u rukama uvijek držali pripravne “mine” i zapaljene cigarete, da mogu, u slučaju potrebe, time zapaliti fitilj i baciti bombu na protivnika (Čulinović, 1951: 108, 232). No osim “dinamiterosa”, rudarsko iskustvo u korištenju eksploziva pri iskapanju ugljena iskorišteno je, riječju sudionika Republike, i za:

(...) [m]iniranje prilaza i to mostova i cesta. Kod “Franz-Schachta” u Krapnju [Krapnu – op. A. M.] smo ukopali mine sa 20 kg dinamita.

Miniralo se – kažu rudari dalje o tome – na ovaj način: mi smo napunili željeznu cijev dinamitom i to smo spojili s gvozdenom žicom po običaju, kako to radimo u rudniku. Imali smo dosta dinamita (“gelatine”) t.j. smjese koju voda nije smetala. Takve smo mine ukopali u zemlju i spojili sa žicom do mjesta, gdje je bio naš stražar (...). Oni su se zvali “upaljivači mina”. (*ibid.*: 109)⁶

Iskustvo rata na više je razina posebno važno u shvaćanju ovakvoga vojničkog držanja i organizacije, jer u periodu tijekom i neposredno nakon Prvoga svjetskog

⁵ Primjedba Giacoma Scottija i Luciana Giuricina u tekstu objavljenom povodom pedesete obljetnice rudarske pobune u tom je smislu indikativna i seže nešto dalje od vremena njezinog podizanja. Naime: “Jedna od prvih fotografija [u ovim krajevima – op. A. M.] Lenjina pojavila se u oštariji na Štrmcu koju je vodila Puležanka (Talijanka) Giovanna Clement i čiji je lokal proglašen ‘glavnim mjestom okupljanja vođa pobune’ tijekom trajanja cijele Labinske republike. Lenjin straži, crvena ideja straži, pa je i nekoliko godina nakon ovih zbivanja u Labinu, 9. lipnja 1925., komandant granične zone Monesi (...) pisao da je ‘Labin, kao što je i poznato, uvijek bio centar boljševizma u Istri; ovdje su se, među radničkom masom, lako ukorijenile ruske ideje’” (1971: 36).

⁶ Ugljenokopna okna su također bila minirana, poput “[o]kna broj 45 – ‘Franz Jozef’ [koje je] bilo minirano duboko do drugog poteza; u unutrašnjim zidovima nalazilo se približno oko jedan kvintal eksploziva veoma snažne rušljivosti” (Akt generalnog komesarijata za Julijsku Veneciju br. 054/4669, prema Čulinović, 1951: 110).

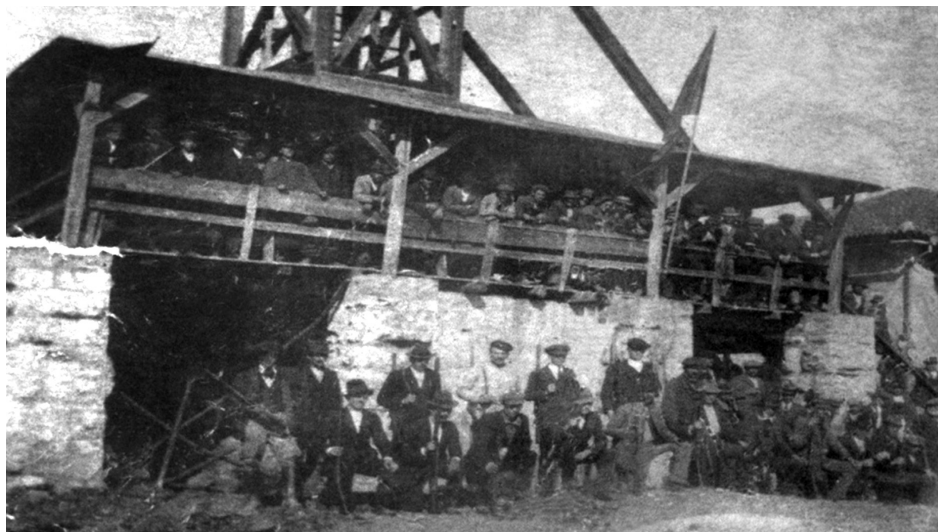
rata “pogoršanje uvjeta života stvara okolnosti za snažno klasno jedinstvo i solidarnost kao i rastući prezir naspram profitera koji se obogaćuju putem obimnih vladinih narudžbi (posebno u metalurško-mehaničkom, kemijskom, električnom i rudarskom sektoru proizvodnje)” (Mazzacurati, 2017: 45). Takvo “pogoršanje uvjeta života” i “jedinstvo i solidarnost” karakteristike su zamjetne već u rudarskim zajednicama i prije Velikog rata, zbog kojih se i može govoriti o – prethodno već spomenutom – “ante litteram komunizmu” podzemnih radnika. Jer, značajno je, jedna od konstanti rudarskog samopoimanja i metaforizacije rada u podzemlju – uključujući radnu zajednicu o kojoj pišemo, ali i onkraj nje – upravo je upečatljivo iskustvo rata (usp. Corniani degli Algarotti, 1823; Freese, 2003; Johnston i McIvor, 2007; Matošević, 2011a).⁷ “Zarušenje plate”, otrovanje plinovima, gorski udar – *škopja, robule* – zamke koje skriva rudnik ili pak *forneli* – rupe i pukotine kroz koje se u mraku rudnika može propasti, samo su neke od svakodnevnih i najočitijih opasnosti zbog kojih se rudarsko iskustvo rada uspoređuje s ratom. Takav je milje uvjetovao gotovo vojničku hijerarhiju i zapovjedni lanac, ali je od rudara stvorio ne samo pojedince naviknute na “ratne radne uvjete” već i disciplinu, vješto baratanje minama i miniranjem, tehnikama koje su pospješile ekstrakciju ugljena, a na Labinštini se spominju za vrijeme austrougarske uprave pravilnikom iz 1908. godine i to kroz profesiju *Schussmeistera* – palioca mina (usp. Vorano, 1998). Čini se kako će upravo to vješto baratanje eksplozivima, uvedeno kao modernizacija proizvodnje, poslužiti i u svrhu obrane rudarske samouprave i primjenu “vojne organizacije obrane postrojenja”, što govori u prilog rudara kao već nekovrskih vojnika, ali i ambivalentnosti profesionalnih znanja i iskustava koja su posjedovali. Takva inherentna umijeća, ali i organizacija, nisu u tolikoj mjeri svojstvena ostalim profesijama u industrijskom kontekstu.

No “zauzeće tvornica” [*L’Occupazione delle fabbriche*] na Apeninskom poluotoku tijekom 1920. i ono u Istri 1921, iako su povezani dijelovi jednoga širokog procesa, odigravaju se u različitim socijalnim kontekstima. Jer, talijanski su radnici, napose se to odnosi na one u metalskoj industriji, “u veljači 1919. uspjeli izboriti osmosatno radno vrijeme bez snižavanja plaća kroz relativno mirne pregovore FIOM-a [*Federazione Italiana Operai Metallurgici*] s udrugom poslodavaca” (Spriano, 1975: 29).⁸ Ništa slično nije se desilo u ugljenokopima Labinštine, dapače:

⁷ Na tom tragu jedan je rudar u intervjuu posvjedočio da je za vrijeme njegova 24-godišnjeg radnog vijeka radeći u ugljenokopima poginulo 42 radnika, a u takvim trenucima “mnogi su se prestrašili i otišli ća, dali otkaz. Mi smo radili kao četa za spasavanje i si radio, nisi mislio na sebe, da će past na tebe [urušavanje plate, svoda u rudniku – op. A. M.], samo radnike oslobađat. (...) To je bilo strašno, to je bilo kao rat, čujte rudnik je rat” (Matošević, 2011a: 107).

⁸ Iako djeluje značajnim dosegom, već u ožujku iste godine u torinskom listu *Avanti!* objavljeno je u cijelosti pismo grupe radnika koje prokazuje “uspjeh” izborenog osmosatnog radnog vremena jer “uvedeni su prekovremeni sati koje radnik teško može odbiti, neprekidno radno vrijeme znači propast [za radnike] s fiziološke točke gledišta kao i s one obiteljskih odnosa; noćni rad

Slika 1. Crvene straže i rudari tijekom Labinske republike pred oknom u Vinežu 1921.

Izvor: Narodni muzej Labin.

ukinut je zakonom, ali se unatoč tomu provodi. (...) Eliminiraju se teško osvojene desetominutne 'tolerancije'. I na kraju: rad plaćen na akord (...)” (Maione, 1975: 12-13). Stoga će sljedećih mjeseci, nakon štrajkova i pregovaranja, s kulminacijom 1920. “između srijede 1. i subote 4. rujna metalci u cijeloj Italiji okupirati svoje tvornice, uz izuzetak Julijske krajine, gdje je politička situacija bila vrlo napeta s prvim sukobima socijalista i fašista i općim štrajkom u Trstu. Osim toga okupacija je bila potpuna. Bilo je 400 000 radnika u okupaciji. Broj se popeo na pola milijuna kada im se pridružilo radništvo iz nemetalurških postrojenja. (...) Od velikih urbanih centara prema ruralnijim četvrtima Veneta, Ligurije, Toskane itd., gdje god se nalazila tvornica, brodogradilište, čeličana, kovačnica, ljevaonica, gdje god su radili *metalosi*, dogodila se okupacija: Torino, Alessandria, Asti, Novara, Genova, Savona, Porto Maurizio, Milano, Bergamo, Cremona, Pavia, Brescia, Verona, Udine, Padova, Venezia, Treviso, Bologna, Modena, Ferrara, Reggio, Piacenza, Firenze, Pisa, Siena, Livorno, Pistoia, Castelfiorentino, Lucca, Ancona, Perugia, Napoli, Palermo itd. samo su neki od gradova i mjesta gdje su radnici zauzeli postrojenja poput Fratte ljevaonice, rudnika lignita u općini Castelnuovo Magra, Oblach tvornice blizu Padove, Piaggio postrojenja i svih inženjerskih tvornica Reggio Emilije, Oneglije i Rapalla. U Torinu je praktički cijela radnička klasa sudjelovala u okupaciji. Ne samo male, srednje i velike tvornice metala (autoindustrija, ljevaonice, željeznički materijal, brodski motori, pišalice mašine itd.) već i tvornice gume, Spiga, Michelin, Walter Martiny, Tedeschi, Saiga, štavionica de Luca, tvornice obuće itd. U Milanu je drugi tjedan zauzeća također donio širenje na destileriju Campari, Pirelli, tvornicu piva Italija, tvornicu gume Hutchinson (...) Do kraja okupacije u rujnu policijska izvješća govore o nenasilnom [*bloodless*] karakteru zauzeća, minimalnoj prisutnosti nemira, nasilja i napada na vlasništvo u velikoj većini okupiranih postrojenja” (Spriano, 1975: 60-61, 81-82, 124).

Slika 2. Crvene straže ispred tvornice, vjerojatno u Torinu

Preuzeto iz: Mazzacurati, 2017.

U rujnu je u ugljenokopnom društvu [*società*] “Arsa” propisan ugovor o radu kojim je primijenjen talijanski građanski kalendar. (...) U talijanskom se kalendaru predviđa 12 dana praznika dok ih onaj austrijski ima 24. Također, u listopadu 1920. potpisan je drugi ugovor o radu u kojem je, osim ekonomskih poboljšanja, uključena i moralna klauzula, točnije: “Onaj radnik koji se bez opravdanja udalji s posla jedan dan u mjesecu, gubi mjesečnu premiju na proizvodnju [*premio di produzione*] koja će biti pripisana onima koji su radili.” Dana 2. veljače 1921., na Svijećnicu [*Madonna Candelora*] (...) radnici nisu htjeli raditi (...) iako talijanski kalendar taj praznik nije predviđao. Samo je 200 radnika zaduženih za održavanje sigurnosti došlo na posao. Od tog dana kreće reakcija ugljenokopnog društva “Arsa”. (Scotti i Giuricin, 1971: 52; Jelinčić, 1972: 303-304)

Predstavnicima radnika i seljaka u Gradskome vijeću Labina Dagobertu Marchigu i Matetu Verbancu naoružani filofašisti su, više nego jednom, zabranili ulazak u Gradsko vijeće i prostorije radničke komore [*camera del lavoro*]. (...) filofašisti su uz vojnu podršku osvajali civilnu vlast kao i administraciju ugljenokopa. Pored ekonomskog, njihov je utjecaj imao veoma snažan društveni i socijalni utjecaj. Osim što su plaće rudara bile dovoljne jedino za gladovanje,⁹ neki od upravitelja zabranjuju korištenje hrvatskog jezika dok broj nesreća na poslu svakodnevno raste. (*ibid.*: 59)

⁹ U nizu razgovora koje je povjesničar Ferdo Čulinović održao sa “17 preživjelih sudionika Republike” oni su i sami svjedočili o sve lošijim uvjetima rada u ugljenokopima: “Martin Brezac Marinov i Frane Juričić Josipov pripovijedaju (...) 1921. smo radili po 8 sati dok smo bili plaće-

Socijalni razlozi važni su za podizanje pobune; jedan od sudionika, namještenik u ugljenokopima Giacomo Macillis, svjedočio je primjeru “4 radnika koji su došli iz unutrašnjosti i koji su bili prisiljeni da spavaju u svinjcu, zajedno sa svinjama” (Scotti i Giuricin, 1972: 258; usp. Medarić, 1972: 203-204), no događaj koji je obilježio trenutak nakon kojega je “proglašen politički štrajk u znak protesta” upravo je “napad na sekretara Federacije labinskih rudara Pippana od strane fašista u Pazinu” na povratku iz Trsta gdje je o pitanju i bojazni da se “rudnik zatvori i na cestu baci stotine radnika i njihovih obitelji, otišao raspraviti sa socijalističkim i sindikalnim prvacima glavnog grada Julijske pokrajine i s predstavnicima društva ‘ARSA’” (*ibid.*; Čulinović, 1951: 98).

Heterogenost i rudarski komiteti

Već idućeg dana rudari su na Vinežu proglasili politički štrajk u znak protesta, a ondje su se sljedećih dana grupi od 600 “crnih njuški kopača ugljena” pridružile i stotine seljaka, dok na kraju nisu činili gomilu od 1700 osoba. (...) Seljaci su bili naoružani kolcima, drvenim toljagama, vilama i drugim oruđem koje im je moglo poslužiti za obranu od eventualnih fašističkih izazivača i karabinjera” (Scotti i Giuricin, 1972: 260).¹⁰ Takva vrsta podrške čini jedan od značajnih rukavaca heterogenosti zamjetnih kod “Republike” i govori u prilog tijesne isprepletenosti dviju figura – radnika rudara i seljaka zemljoradnika – koje su se, obje, često mogle pronaći u istoj obitelji. Stoga je i prethodno navedena “moralna klauzula” ugovora potpisanog u listopadu 1920. – o gubitku cjelokupne mjesečne premije onog radnika koji se bez opravdanja udalji s posla – vjerojatno imala spriječiti angažman rudara u radovima u poljodjelstvu tijekom perioda kada je to široj zajednici bilo neop-

ni 20 lira na dan. S plaćom se teško izlazilo, pogotovo ako je čovjek bio oženjen (...) Uprava je od nas tražila sve veći broj vagoneta, sve više uglja, ali plaću nisu dizali, i mi s malom plaćom nismo mogli živjeti. Prosječno je rudar imao oko 17 lira, pa čak i 15 i 12 lira na dan. Naša je plaća išla na stan i otplatu duga trgovcu u butigi. (...) O našem teškom životu mi smo na sastancima govorili i tužili se. Pritom smo govorili i o životu radnika u Rusiji, koji su tada već imali svoju državu. (...) Mi i najveći dio rudara bili smo članovi socijalističke federacije i plaćali smo članarinu, a potvrđivalo nam se to markicama sa srpom i čekićem (...). Svi mi, članovi naše organizacije imali smo na prsima značku s Lenjinovom slikom sa srpom i čekićem. Govorilo se često o sovjetskom sistemu i kako bi to i kod nas trebalo napraviti (...). Ranije su vagoneti imali 650 kgr; nabavljeni su novi vagoneti sadržine 850 kgr. Budući da smo bili plaćeni po broju napunjenih vagoneta, sada je trebalo za istu plaću izraditi mnogo više ugljena” (Čulinović, 1951: 92-96). Za usporedbu s plaćama u Italiji, gdje su 1920. “tipografi bili plaćeni 27,20 lira, vozači tramvaja 24, električari 19 za razliku od metalaca koji su privređivali 13,30 lira dnevno”, vidi: Spriano, 1975: 141.

¹⁰ Tijekom naknadnog procesa protiv rudara optužba spominje “2000 rudara koje treba optužiti, jer oni nisu htjeli imati vođa. Oni vjeruju u jednakost bez vođa (...)” (Jelinčić, 1972: 311).

hodno.¹¹ Iako je bila upućena podzemnim radnicima, ta je klauzula zadirala i u širi sustav krhkih polutanskih obiteljskih ekonomija na tom području i to prvenstveno, pretpostavit ćemo, lokalnog stanovništva. Također, seljaštvo je – “unatoč apatičnosti koja ga je naizgled prožimala” – u centralnoj i sjevernoj Italiji krajem veljače 1920. krenulo u štrajk tijekom kojega je “bilo ranjenih već prvoga dana (...) a okupacija zemlje uobičajen način borbe”. Kod njih se “čak niti na embrionalnoj razini ne može govoriti o sjedinjenju dvaju pokreta [radničkog i seljačkog] (...) jer je onaj agrarni imao isključivo ekonomski karakter” (Maione, 1975: 111-116). Dakle, dok se na Apeninskom poluotoku dva pokreta odvijaju simultano, ali bez nužnih dodirnih točaka, u Istri dolazi do značajnih preklapanja, a koja se ne zaustavljaju na istovremenom odvijanju Proštinske i Labinske pobune (veljača – travanj i ožujak – travanj) jer seljaštvo i radništvo se, vidjeli smo na prethodnim primjerima, međusobno podržavaju, surađuju pa i trampe (usp. Martinčić, 1980: 88).¹²

Međutim, aspekt heterogenosti rudarske republike koji neprestano valja isticati upravo je njezina nadnacionalnost, odnosno anacionalnost, što je još jedna u nizu karakteristika svojstvenih rudarskim zajednicama (usp. Španja, 1998: 21) i u snažnom je kontrastu s nacionalističkim politikama i interpretacijama kojima će događaji po njihovom završetku biti podložni. U odnosu na *tricolor* rudari su preferirali “crvenu zastavu” te “nisu razlikovali nacionalnost kada su morali braniti drugove, jednako kao što nisu razlikovali kada je valjalo kazniti dezertere” (Scotti i Giuricin, 1971: 144-148).¹³ Popis dijela optuženih sudionika “Slobodne republike” u procesu koji će trajati od 16. studenoga do 3. prosinca 1921. u tom je smislu indikativan.

¹¹ Radnike koji su ponekad izostajali s posla u rudniku zbog radova u polju kolege su nazivali *campagnoli*. Za vrijeme talijanske dominacije u Istri – potvrdili su to i sugovornici – “mnogi su odlazili na bolovanje kako bi mogli raditi u polju, jer su i od toga živjeli. Ali Talijani su to primijetili pa su slali kontrole i globili ih” (Matošević, 2011a: 101).

¹² Iako ima nešto drugačiji politički predznak od Labinske republike, ni Proštinska buna seljaka nije bila samo ekonomski motivirana (usp. Bertoša, 1972: 36-38).

¹³ Primjer “Josipa Buljana i Martina Silića” indikativan je u tom smislu. Tijekom sudskog procesa rudarima njih su dvojica nazvani “talijanskim patriotima koji su u rupici na reveru istaknuli talijansku zastavu; bila su to dva Hrvata koje su njihovi drugovi – Talijani i Hrvati – smatrali fašistima. Njih je na poticaj najzagrijanijih pobunjenika gomila nasilnika žestoko napala i snažno isprebijala. (...) Buljan je ostao živ isključivo zahvaljujući intervenciji Pippana, koji ga je i odveo kući nakon događaja” (Scotti i Giuricin, 1971: 149). Taj primjer možda najbolje pokazuje koliko anacionalnost ovdje analiziranih događaja zapravo ne podrazumijeva toliko kratkovidnost prema “nacionalnom” ili pak neku vrstu osjećaja “superiornosti” bivanja iznad “nacionalnog” u vlastitoj kratkotrajnoj političko-utopijskoj enklavi, koliko podrazumijeva aktivno suprotstavljanje i otpor tim idejama, ali i pojedincima koji ih pronose i utjelovljuju u onodobnoj najžešćoj varijanti. Labinska je republika kao takav događaj u kontekstu režima – koji u ono vrijeme već snažno kuca na vrata, a 1922. će doći na vlast – sazdana na dijametralnim vrijednosnim osnovama.

Među 52 radnika našla su se i sljedeća imena i prezimena s pripadajućim mjestima i datumima rođenja: “Pipan Ivan, rođen 16. prosinca 1894. u Trstu; Macillis Giacomo, rođen 22. travnja 1893. u Labinu; Čekada Olivo, rođen 25. svibnja 1867. u Labinu; Giorgiutti Giovanni, rođen 22. srpnja 1891. u Prolettu (Udine); Torrieri Vincenzo, rođen 1888. u Minervino Murgeu (Bari); Bubić Olivo, rođen 15. travnja 1902. u Kršanu; Da Goz Francesco, rođen 13. listopada 1896. u Sedicu (Belluno); Zgrinčić Martin, rođen 8. rujna 1902. u Šumberu (Labin); Ciolo Giuseppe, rođen 26. veljače 1889. u Pocciarolu (Lecce) (...)” (Jelinčić, 1972: 290-295). Zanimljivo je primijetiti kako se među sudionicima – pored onih rođenih u Istri – nalaze radnici pridošli s talijanskog juga i sjevera kao i oni rođeni u Julijskoj krajini. Štoviše, Adalbert Sykora i Maksimilijan Ortar, dvojica rudara poginulih tijekom vojne intervencije 8. travnja kojom su težnje rudara prekinute, bili su porijeklom iz “Grada Piškega, Čehoslovačke i Jugoslavije”. Ranjeni su bili Austrijanac Franz Haas i Michele Posa. Također, zamjetno je da se, iako je Republika “rudarska”, među sudionicima na popisu nalaze i oni definirani “činovnicima, strojarima, kovačima, stolarima, mehaničarima, rudarima, ložaćima, utovarivačima ili pak seljacima” (*ibid.*), što govori u prilog prožetosti idejom da se za vlastiti boljitak izbori zauzećem, samoorganizacijom i otporom među različito razmještenima na nivoima industrijske hijerarhije, koji su pritom bili nosioci različitih statusa i sukladnih primanja. Štoviše, u pobuni i samoorganizaciji sudjeluju radnici koji nisu napunili dvadeset godina kao i oni koji su premašili pedesetu, iako su na popisu mahom ljudi u dvadesetim i tridesetim godinama života. Ta vrsta međugeneracijske suradnje u miljeu teške industrije, u kojemu autoritet nerijetko proizlazi iz iskustva i stoga je vezan uz senioritet pojedinaca, nije nevažan, iako se vrlo rijetko u ovome kontekstu ističe.

Posebno interesantno i značajno mjesto u artikulaciji “Crvene republike” upravo je odicanje od prethodne uprave kao i hijerarhije kojoj je bila na čelu, koje se odvijalo neposredno nakon okupacije postrojenja, a prije same organizacije proizvodnje 21. ožujka 1921. “za sebe i svoj račun”. Ta dva organizacijska rukavca – strukturni i proizvodni, pored obrambenog – čine samu srž procesa koji je možda i započeo kao štrajk ili protest, ali se po svom završetku tim terminima više nije mogao opisati. Jer, ukoliko štrajk pretpostavlja više ili manje mirne pregovore između sindikata, radništva i uprave kako bi se postigao socijalni konsenzus, a proizvodnja i rad nastavili u prethodno ustaljenim hijerarhijskim ulogama i pozicijama s ponešto redistribuiranim pravima i obavezama, onda se kod Republike radi o sasvim drugačijem, kudikamo radikalnijem procesu. Rudari nisu pregovarali s vlastima niti su pokušavali doći do konsensualnog rješenja s upravom i vlasnicima ugljenokopa oko smirivanja situacije. Tu leži razlika Labinske republike u odnosu na prethodna, ali i buduća previranja koja, bez obzira na njihovo trajanje i intenzitet, odista jesu – štrajkovi. Nju se prije može shvatiti kao nekovrstan rez, rupturu, puknuće, odvajanje ili pak napuštanje cjelokupnog konteksta ustaljenih obrazaca u onodobnoj

proizvodnji, nego kao pokušaj poboljšanja vlastite pozicije unutar te iste strukture.¹⁴ Ideja koja je, pored navedenog, također transcendirala “prethodno stanje” upravo je javna skupština rudara “koja se nije uvijek i u svako doba mogla sazvati” te su u:

[s]vakom rudarskom naselju formirana vijeća rudara ili t.zv. “komiteti”, u kojima su određeni rudari vršili pojedine poslove u ime svih ostalih rudara i uz odgovornost skupštini. Ti su “komiteti” predstavljali, dakle, u neku ruku izvršne odbore skupštine, te su provodili ono, što bi skupština odredila (...). Ovi “komiteti” pojedinih sela Labinštine – kako to danas tvrde stari rudari – bili su međusobno povezani jedinstvenim rukovodstvom. Danas rudari, koji su u tome sudjelovali, kažu da je to bio – “Centralni komitet rudara”. U tom “Centralnom komitetu” bili su rudari Dinko Bičić, Pietro Giuliani, Josip Stemberger, Josip Načinović, Juraško Miletić kao i trojica najistaknutijih rudarskih prvaka: Ivan Pipan, Josip Maccillis i Ivan Tonetti [Giovanni Pippan, Giacomo Macillis, Giovanni Tonetti – op. A. M.]. (...) “komitet” je, dakle, bio vrhovni nadzorni organ rudara na području koje su zaposjeli 2. marta 1921. i držali ga u faktičnoj vlasti do 8. aprila iste godine.¹⁵

Rudarsko vodstvo, naročito oni iz spomenutog (...) “Centralnog komiteta rudara” – bilo je za sve vrijeme pokreta najviša rudarska organizacija, koja je na tom prostoru potpuno nezavisno od organa talijanske državne vlasti vršila nadzor nad rudnicima i njihovim postrojenjima. (Čulinović, 1951: 112-116)

Čak i ako uvažimo moguću činjenicu da je službena terminologija trenutka u kojem Čulinović razgovara s rudarima mogla utjecati na opisivanje rudarske “organizacijske strukture”, pa je “Centralni komitet” iz 1921. zapravo metafora onog Saveza komunista 1950, jasno je kako je na djelu bila samoorganizacija Republike i šireg područja koje je obuhvaćala. Komitet, vijeće ili “*Savjet rudara – Consiglio dei minatori*” čiji je izvršni organ bio *Akcioni komitet – Comitato d’azione*” (Scotti i Giuricin, 1972: 275), nazivi su koji su označavali radnički organizacijski, sadržajni i teritorijalni raskid s vlasničkim i upraviteljskim strukturama, dioničarima i “dioničarskim društvom”. Organizacija je, barem prema dostupnim podacima, bila potpuna – od novog “demokratski izabranog” direktora, “jedinog tehničara koji je pristupio pokretu, Dragoberta Marchigha” preko obrane područja i “blagog povi-

¹⁴ Radikalnost te ideje vrlo je dobro izražena u aktu pazinskog komesara Gallija koji tvrdi da se “[n]e može oteti dojmu, koji na njega proizvodi već prvi dan ovoga pokreta. On tu naime kaže i ovo: ‘sasvim jedinstven događaj u historiji štrajkova, da se radnici u cilju izvršenja što jačeg pritiska na svoje poslodavce pripremaju da razruše samo postrojenje, od kojega dobivaju zaposlenje...’” (Čulinović, 1951: 234). Ipak, radikalnost se ne iscrpljuje samo u navedenom, ona je i organizacijske prirode.

¹⁵ Pored kontrole područja čitavog ugljenokopnog bazena, rukovođenja eksploatacijom rudnika u ime rudara zaposlenih u rudnicima Labinštine te održavanja reda i sigurnosti, taj se komitet okupirao i “[r]ješavanjem pitanja prehrane stanovništva ovog područja, posebno pitanjem prehrane rudara, koji nisu imali svoje malo seosko gazdinstvo” (*ibid.*: 114).

šenja proizvodnje, poboljšanja sigurnosnih uvjeta u ugljenokopima” (*ibid.*: 274) pa sve do utovara i slanja jednog broda ugljena za Trst iz Štalija u vrijednosti 828.000 lira, ali koji im nikada nije plaćen.

Ipak, unatoč takvom stupnju organizacije i obrane vojska 8. travnja 1921. uspijeva probiti rudarske obrambene linije i nakon “žestoke oružane borbe u Štrmcu od 45 minuta u kojoj su ranjena dva vojnika i dva rudara, dok su radnici Adalbert Sykora i Maksimilijan Ortar poginuli” (Scotti i Giuricin, 1971: 121-123), uhapsiti 52 radnika kojima će se tijekom sudskog procesa, pored zauzimanja ugljenokopa i suprotstavljanja vlastima, miniranja rudarskih okna i posjedovanja municije, stavljati na teret i “uspostava sovjetske vlasti – druga vlast se nije priznavala osim naređenja vođa pobune (...) i onemogućavanje kretanja putevima bez posebne propusnice” (Jelinčić, 1972: 287-288). U procesu koji će biti okončan pred okružnim sudom u Puli početkom prosinca iste godine svi su optuženi oslobođeni optužbi i pušteni na slobodu.

Labinska republika – crveno trogodište

Iako Paolo Spriano vrlo vjerojatno nije mislio na pulsku pokrajinu onodobne Julijske krajine [*Venezia Giulia*] kada ju je 1975. godine opisao kao svojevrsan značajan “izuzetak” u kontekstu “okupacije tvornica u cijeloj Italiji između srijede 1. i subote 4. rujna 1920.” (1975: 60), tom nam tvrdnjom otvara zanimljiv prostor podložan diskusiji. Premda te godine radnici na spomenutom području odista nisu zauzimali tvornice, ipak su to učinili dogodine – 1921. Šest mjeseci nakon okončanja talijanskog “zauzeća tvornica” i “borbe za poziciju”, ali i četiri mjeseca nakon potpisivanja Rapalskog ugovora u studenome 1920, vrlo se sličan proces ipak odigrava i na tom dijelu tada već Italiji i pravno pripojenog teritorija. Štoviše, u 1919. godine utemeljenom Anonimnom rudarskom društvu [*Società anonima carbonifera Arsa*] “[v]lasnički udio ima i FIAT, pa stoga u jednom periodu u upravnom odboru Arse sjedi i poznati talijanski industrijalac i poduzetnik Giovanni Agnelli” (usp. Vorano, 1998). Drugim riječima, radnici Fiata u Torinu i Arse na Labinštini djelomično imaju sličan vlasnički personal, kao i velik udio onog sloja manualnog radništva s najnižim primanjima (metalci 13,30 lira i rudari na otkopu 12-17 lira dnevno u prosjeku). Ipak, iako su torinski radnici Fiata, Olivettija i ostalih postrojenja diljem Italije – unatoč diskusiji najnaprednijeg dijela radništva “o mogućnosti da nastavi s okupacijom mimo volje vodstva” – krajem rujna 1920. već završili sa zauzećem i prihvatili “dogovor s industrijalcima kojem je socijalističko vodstvo bilo sklono (uvrstili su u njega samo dvije preliminarne odluke, onu o plaćanju dana provedenih u okupaciji i mogućnosti da krajnja odluka bude delegirana tvorničkoj skupštini)” (Maione, 1975: 276), ideje o “tvorničkim savjetima”, samoupravljanju i “proleter-skim republikama” nisu dokinute. Čini se da su se prelele prema istoku, jer način zauzeća ugljenokopa i samoorganizacija upućuju na to da su ideje o “radničkim so-

vjetima” – *Fare come in Russia* – zaživjele i u dijelu anektiranih dijelova onodobne Kraljevine Italije.¹⁶ Ipak, srodnostima unatoč, razlike između iskustva na Apeninskom i Istarskom poluotoku su zamjetne: Labinska republika u okupaciji traje nešto duže od mjesec dana, dok je u Italiji “pokret do 21. rujna bio iscrpljen” (Spriano, 1975: 94), seljaštvo i zemljoradnici pomažu rudarima i s njima surađuju, a to nije u tolikoj mjeri – ako je uopće – izraženo u Italiji. Također, ona je anacionalna, što je u pograničnom području poput Istre koja je smatrana “tužnom ranom otvorenom [etničkoj i nacionalnoj] mržnji” (*Il Proletario*, 28. svibnja 1904) vrlo značajno, napose u kontekstu fašizma koji će krajem 1922. godine uslijediti i kao službeno državno uređenje i politika. Nadalje, područje koje su radnici zauzeli na Labinštini, “dvadeset kilometara četvornih”, obuhvaćalo je puno širi teritorij od pojedinačnih tvornica poput onih, primjerice, na sjeveru Italije gdje šira oružana pobuna

[n]ije bila moguća jer ništa nije bilo spremno. Mase su se osjećale sigurno iza zidova tvornica ne samo zbog svojeg oružja, koje je zapravo bilo primitivno i neadekvatno, već zato što su tvornice smatrale zaštitom koju se vlada neće lako odvažiti napasti vatrenim oružjem i uništiti kako bi izbacila okupatore. Ogromna je razlika između takvog “defenzivnog” stava i otvorene borbe na cestama, i radnici su to osjećali više ili manje jasno. I u samome Torinu, čak ondje gdje se nalazila smiona avangarda bolje naoružana nego drugdje, komunističko se vodstvo suzdržavalo od svake takve inicijative i odvrćalo one grupe koje su u Fiatu pripremile kamione za takvo što. (Tasca prema Spriano, 1975: 77)

U prethodnom citatu ponajviše leže razlozi, barem oni koje bismo mogli okarakterizirati kao infrastrukturne, zašto su radnici u Italiji svoje težnje okončali sporazumno, dok su rudari na Labinštini bili napadnuti.¹⁷ Šire područje, napose ono s otvorenim prostorima, puno je teže braniti i obraniti od same tvornice, postrojenja. Važno je naglasiti da različita iskustva iz rujna 1920. i ožujka-travnja 1921. proiz-

¹⁶ Pojedinci su pritom imali i direktno iskustvo boravka u Rusiji, pa je rudar Zupčić s trogodišnjim stažem u toj revolucionarnoj zemlji “pričao drugovima o toku revolucije i kako je tamo” (Čulinović, 1951: 94).

¹⁷ Paolo Spriano navodi indikativnu anegdodu koja govori u prilog pozicijama koje su u Italiji zauzeli različiti sudionici tijekom “okupacije tvornica”, a tiče se razgovora između premijera Giolittija i industrijalca, vlasnika Fiata, Agnellija:

“Giolitti: Samo vrijeme može riješiti problem. U suprotnom nema druge politike do sile.

Agnelli: Točno tako...

Giolitti: Možda. No, da se razumijemo. Neću dozvoliti da snage sigurnosti stoje na cesti, bez mogućnosti obrane ako crvene straže na njih zapucaju od gore. Kako bismo radnike izvukli iz tvornica, trebat ćemo težu artiljeriju.

Agnelli: Slažem se.

Giolitti: U poziciji smo da ju dobavimo odmah. U Torinu je 7. pukovnija gorskog topništva. Odmah ću izdati zapovijed. Sutra u zoru Fiat će biti bombardiran i oslobođen od okupatora.

Slika 3. Rudarska crvena zastava iz 1921.

Preuzeto iz: Strčić, 1980.

laze iz iste ideje i onodobnih revolucionarnih težnji koje su dominantni epicentar imale na Istoku, te čine dva rukavca jednoga vrlo široko rasprostranjenog procesa. Iz tih bi se razloga o crvenom bijeniju možda moralo razmišljati kao o crvenom trogodištu: 1919-1921. To znači da bi u njegova dominantna strujanja valjalo uključiti i zbivanja na rudarskoj Labinštini sa svim onodobnim idiosinkrazijama tog teritorija. Te su značajne poveznice već primijetili i dobrim dijelom razradili istraživači u Hrvatskoj i Jugoslaviji (usp. Kacin-Wohinz, 1972; Scotti i Giuricin, 1971; 1972) kao i u manjem dijelu Italije (Collotti, 1972).

Agnelli: Ne!, ne!...

Giolitti: Onda, što?

Agnelli: bez odgovora” (Frassati prema Spriano, 1975: 56).

Drugim riječima, da je došlo do državne intervencije vojskom, krvoproliće se ne bi moglo izbjeći, a s njime bi rasla i mogućnost građanskoga rata. Državna je politika, gotovo od samog početka pokreta, bila izbjegavanje intervencije, čekanje i iscrpljivanje. Čini se da se mirno rješavanje situacije na kraju ispostavilo obostranim interesom, radničkih predstavnika (no ne i svih radnika) i države, dok su se kod vlasnika, industrijalaca, mogle zamijetiti i drugačije težnje. Potonje su pak primijenjene na Labinštini.

Upravo nas taj prošireni rakurs dovodi do novih istraživačkih pitanja poput onoga o postojanju ideje rudara o uspjehu u podizanju i konsolidaciji vlastite “socijalističke republike u Istri i Italiji” koju će “stvarati s radništvom Italije i drugih krajeva” (Čulinović, 1951: 151), i to u periodu nakon što je okupacija tvornica diljem Italije okončana. Kako to da inzistiraju na takvom *mutatis mutandis* modelu iako im prilike ne idu na ruku? Dio odgovora zasigurno leži u nakupljenoj srdžbi i “iskazivanju onoga što mogu i što žele biti” (Sloterdijk, 2007: 17), kao nekovrсноj opravdanoj karakteristici rudarskih zajednica, no tim se odgovorom naznačuje samo dio procesa koji su se u tih 36-37 dana odvili. Jesu li se rudari osjetili osnaženima osnutkom socijalno i politički avangardnije Talijanske komunističke partije krajem siječnja 1921, odnosno proglasom upućenim u Labin od strane Nacionalnoga kooperativnog konzorcija iz Firence u kojem se predlaže osnivanje kooperative s ciljem da se “radnoj masi osigura posjed i uprava rudnika na tom području”? Da li su rudari Julijske krajine, koja je u “Italiji bila teritorij na kojemu je komunistička frakcija bila jača od socijalističke” (Kacin-Wohinz, 1972: 245), osjetili da je pravi trenutak da prijedlog o osnivanju kooperative podignu na višu i prema upravi i vlastima zaostreniju samoupravnu razinu u kontekstu onodobnih previranja kada još nije bilo jasno “da će neizvedena revolucija poroditi fašizam” (Tasca prema *ibid.*)? Odgovori na potonja pitanja zasigurno moraju biti afirmativni – u tom povijesnom trenutku političkih trenja, ali i posvemašnje ideološke otvorenosti, budućnost je i za radnike na samom dnu proizvodne piramide djelovala još neispisanom i obećavajućom. Napor da se vlastita egzistencija preuzme u svoje ruke i kontrolira, stoga, valja shvaćati kao najznačajniji “ontološki obrat” Labinske republike – “crne njuške” koje su crpile zemljinu zalihu, rudaču, i same su shvaćane “iskoristivom zalihom”. Nepriustajanje na takvu interpretaciju ukotvljenu u nizu za rudare nepovoljnih konkretnih odnosa i odluka čini jedan od važnijih prijelomnih trenutaka na ovim prostorima u kojem podređeni – barem tijekom ožujka i dijela travnja 1921. – to više nisu bili.

Zaključak

Podignuta i organizirana na pedesetu godišnjicu Pariške komune, i ona Labinska će naknadno postati izvorom simboličke identifikacije, i to ne isključivo za lokalnu zajednicu čijeg se teritorija i povijesti tiče: 2. ožujka bit će slavljen kao dan rudara Socijalističke Republike Hrvatske i Dan općine Labin, a 1985. uslijedit će ekrinizacija događaja u visokobudžetnom igranom filmu *Crveni i crni* koji su Labinjani “prihvatili hladno i s brojnim primjedbama i zamjerkama” (*Raški rudar*, 31. kolovoza 1985). Također, točno šezdeset i šest godina nakon okončanja pobune, 8. travnja 1987, rudari Tupljaka i Ripende ulaze u štrajk koji traje trideset i tri dana. Dio će istraživača, promatrača-sudionika, taj događaj iz perioda poznog socijalizma nazvati Drugom labinskom republikom i medijskim spektaklom (usp. Kuzmanić, 1988:

241) i time naznačiti poveznice između dva događaja u sasvim suprotnim političkim kontekstima.¹⁸ No mjesto koje se ističe kao posebno važno kad se govori o Labinskoj republici upravo je njezin antifašistički karakter, uz nerijedak prefiks kako se radi o prvom takvom ustanku. Iako nije presudno radi li se o prvoj antifašističkoj reakciji u trenutku u kojem se diljem “Julijske krajine javljaju prvi sukobi socijalista i fašista”, dok u Puli “[f]ašisti napadaju i pale hrvatski dom kulture ‘Narodni dom’, Radničku komoru i redakciju dnevnika ‘Il Proletario’ (...) u Rovinju fašistički odred otvara vatru na sudionike socijalističkog zbora, ubivši jednog radnika (Pietro Ive), a ranivši mnoge druge” (Spriano, 1975; Scotti i Giuricin, 1972: 255-257), važnima ostaju ideje na kojima je sazdana i organizirana, a koje su u kontrastu s onime što će fašizam vrlo uskoro tijekom *ventennia* lokalno kao i u međunarodnim okvirima predstavljati: žestoki nacionalizam, šovinizam, imperijalizam, mačizam, rasizam i rasne zakone te zaštitu krupnog kapitala (usp. Landa, 2018; Luzzatto, 2001). Iz tih bi se razloga na tragu ideje o “ante litteram komunizmu rudarskih zajednica” moglo razmišljati o “ante litteram antifašizmu” Labinske republike, neodvojivom od inherentnog komunitarizma svojstvenog podzemnoj radnoj zajednici s jedne te komunističkih i socijalističkih ideja koje su zaživjele među njima s druge strane. “Proleterska republika”, “radnička samouprava” i “rudarski savjeti” zajedno s “crvenim stražama” ideje su koje kratkotrajnu Republiku smještaju u onodobni širi međunarodni kontekst i izmiču granicama parohijalnosti. Stoga ne mora čuditi da podzemni radnici istočnog dijela Istre u mnogočemu zaista vidljivima postaju tek nakon tog “ontološkog obrata” uzrokovanog organiziranim otporom: za onodobnu vlast i upravu, štampu i šire radništvo. Rudari i njihovo naslijeđe ostaju primjetni i u budućem društvenom samoupravnom uređenju kao i među naknadnim generacijama rudara i štrajkaša, ali i istraživača – povijesni događaj zaodjenut je u simbolički značaj i različito artikuliran, shodno periodu ili mediju kroz čiju se prizmu sagledavao. Upravo zbog svih tih mnogostrukosti kojima je Labinska republika prepuštena, a na stotu obljetnicu pobune – zauzeća, samoorganizacije i otpora – valja naglasiti njezinu najvažniju ideju i naslijeđe: tim su manevrima podzemni radnici potaknuti naprednim idejama pokušali i uspjeli učiniti nešto za sebe i svoju zajednicu.

¹⁸ Ideje o važnosti i snazi događaja iz 1921, čini se, žive i danas: tijekom štrajka radnika brodogradilišta Uljanik u Puli krajem kolovoza 2018. između parola koje su radnici izvikivali poput “Mi smo Uljanik, Uljanik je naš!” jedan od istaknutijih transparenata bio je upravo “Kova je naša!”. Repetiranje noseće parole rudarske pobune govori u prilog barem dvije indikativne tendencije: i sam pokušaj da se radnici samoorganiziraju, iako dugoročno nije bio uspješan, doživljava se i danas podvigom. Također, događaji iz prve polovice dvadesetoga stoljeća nisu bili usko profesionalni, već izraz općeradničkih težnji koje su pritom nadilazile granice lokalne zajednice. Upravo ti aspekti Republike od nje čine izvor simboličke identifikacije u XXI. stoljeću i onkraj rudarske zajednice koja u svojem proizvodnom obliku od 1999. godine i zatvaranja posljednjeg ugljenokopa Tupljak u Istri i Hrvatskoj više ne postoji.

LITERATURA

- Bertoša, Miroslav. 1972. *Proština 1921. Antifašistički pokret seljaka jugoistočne Istre*. Glas Istre. Pula.
- Bertrand, Charles L. 1982. The Biennio Rosso: Anarchists and Revolutionary Syndicalists in Italy, 1919-1920. *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, (9), 3: 383-402.
- Collotti, Enzo. 1972. Pojava radničkih sovjeta između revolucije i kontrarevolucije u "crvenom bijeniju", u: Brajković, Vladislav i Vjekoslav Bratulić (ur.): *Labinska republika 1921. godine*. Sjeverojadranski institut JAZU. Rijeka: 383-394.
- Corniani degli Algarotti, Marco Antonio. 1823. *Dello stabilimento delle miniere e relative fabbriche nel distretto di Agordo*. Venezia.
- Crehan, Kate. 2002. *Gramsci, Culture and Anthropology*. Pluto Press. London.
- Čulinović, Ferdo. 1951. *Revolucionarni pokret u Istri 1921*. Glas rada. Zagreb.
- Despot, Mirjana. 1972. O štrajkovima labinskih rudara do Prvog svjetskog rata. *Problemi sjevernog Jadrana*, 2: 57-80.
- Freese, Barbara. 2003. *Coal. A Human History*. Arrow Books. London.
- Geary, Dick. 2005. The Myth of the Radical Miner, u: Berger Stefan, Andy Croll i Norman LaPorte (ur.): *Towards a Comparative History of Coalfield Societies*. Ashgate Publishing Limited. Aldershot: 43-65.
- Il Proletario. Giornale socialista dell'Istria*. 1904. "Solidarietà operaia", 28. svibnja, 1.
- Istarska enciklopedija*. 2005. Ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
- Jelinčić, Jakov. 1972. Proces protiv labinskih rudara pred Okružnim sudom u Puli od 16. studenog do 3. prosinca 1921, u: Brajković, Vladislav i Vjekoslav Bratulić (ur.): *Labinska republika 1921. godine*. Sjeverojadranski institut JAZU. Rijeka: 287-314.
- Johnston, Ronnie i Arthur McIvor. 2007. *Miners Lung. A history of Dust Disease in British Coal Mining*. Ashgate Publishing Limited. Aldershot.
- Kacin-Wohinz, Milica. 1972. Revolucionarno gibanje v Julijski krajini v letih 1920. in 1921, u: Brajković, Vladislav i Vjekoslav Bratulić (ur.): *Labinska republika 1921. godine*. Sjeverojadranski institut JAZU. Rijeka: 223-248.
- Kuzmanić, Tonči. 1988. *Labinski štrajk. Paradigma začetka konca*. Knjižnica revolucionarne teorije. Ljubljana.
- Landa, Ishay. 2018. *Šegrtov čarobnjak. Liberalna tradicija i fašizam*. Disput. Zagreb.
- Luzzatto, Sergio. 2001. *L'immagine del Duce. Mussolini nelle fotografie dell'Istituto Luce*. Editori Riuniti. Rim.
- Maione, Giuseppe. 1975. *Il biennio rosso. Autonomia e spontaneità operaia nel 1919-1920*. Il Mulino. Bologna.

- Martinčić, Renato. 1980. Labinska republika 1921. Radnički pokret i NOB općine Labin, u: Strčić, Petar (ur.): *Radnički pokret i NOB općine Labin*. Skupština općine Labin i Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Rijeka: 77-109.
- Matošević, Andrea. 2011a. *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*. Institut za etnologiju i folkloristiku, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Zagreb – Pula.
- Matošević, Andrea. 2011b. Labinske republike. Od paradigme simboličkog kapitala do nemogućeg događaja, u: Černelič Krošelj, Alenka et al. (ur.): *Kulturna dediščina industrijskih panog. II. Vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo*. Slovensko etnološko društvo. Ljubljana: 184-198.
- Matošević, Andrea. 2020. Druga Labinska republika 1987. godine: povijesno nasljeđe, štrajkaška fonografija i fotografije obustave rada. *Etnološka tribina*, (50), 43: 111-127.
- Mazzacurati, Remo. 2017. *Gramsci e il "Biennio rosso". I Consigli di fabbrica a Torino*. Massari editore. Bolsena.
- Medarić, Jura. 1972. Ekonomski i socijalni odnosi u Istri 1918-1923. godine, u: Brajković, Vladislav i Vjekoslav Bratulić (ur.): *Labinska republika 1921. godine*. Sjeverojadranski institut JAZU. Rijeka: 191-208.
- Raški rudar*. 1985. "Kako vas se dojmio film 'Crveni i crni?'", 31. kolovoza.
- Scotti, Giacomo. 1971. Gennaio 1920: Lo sciopero di Pola e la "Battaglia di Dignano". *Quaderni – centro di ricerche storiche*, vol. 1: 191-225.
- Scotti, Giacomo i Luciano Giuricin. 1971. La Repubblica di Albona e il movimento dell'occupazione delle fabbriche in Italia. *Quaderni – centro di ricerche storiche*, vol. 1: 19-181.
- Scotti, Giacomo i Luciano Giuricin. 1972. Pokret zauzimanja tvornica u Italiji i "Labinska republika", u: Brajković, Vladislav i Vjekoslav Bratulić (ur.): *Labinska republika 1921. godine*. Sjeverojadranski institut JAZU. Rijeka: 249-277.
- Sloterdijk, Peter. 2007. *Srdžba i vrijeme. Političko-psihološki ogleđ*. Antibarbarus. Zagreb.
- Spagna, Francesco. 1998. *Minatori in Val Imperina. Storia e antropologia di una comunità di montagna*. Museo Etnografico della provincia di Belluno. Seravella.
- Spriano, Paolo. 1975. *The Occupation of Factories: Italy 1920*. Pluto Press. London.
- Strčić, Petar (ur.). 1980. *Radnički pokret i NOB općine Labin*. Skupština općine Labin i Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Rijeka.
- Vorano, Tullio. 1998. *Istarski ugljenokopi. Četiri stoljeća rudarenja u Istri*. Istarski ugljenokopi Tupljak d.d. Labin.

Andrea Matošević

LABIN REPUBLIC 1921:
ANTHROPOLOGICAL-HISTORICAL NOTES
ON THE CENTENARY OF THE WORKERS OCCUPATION
OF THE COAL MINE, SELF-ORGANIZATION AND RESISTANCE

Summary

On the occasion of the hundredth anniversary, this paper analyses the political, existential and cultural reasons for the rise of the mining revolt in the south-eastern part of Istria named The Republic of Labin, during March and April 1921. Characterized by the occupation of mines and wider territory, the organization of life, defence and production “for themselves and their account” during 36/37 days, and finally the conflict between the Italian authorities and the miners, it was organized after similar processes took place throughout Italy. This period (1919-1920), also known as *biennio rosso*, the red biennium, throughout the Apennine Peninsula would be intensified in September 1920 by the occupation of industrial plants in light and heavy industry. Despite the similarities and connections between the events on the peninsulas, it is the miners of the Labin region – in the wake of advanced revolutionary ideas about “proletarian republics”, “workers’ self-governments” and “mining councils” – who would insist on several significant dynamics and characteristics during the uprising: non-nationality, cooperation with peasantry and ultimately an armed conflict with the authorities. Also, the paper builds upon an anthropological thesis on the specifics of mining communities that made a significant difference in the articulation of these events in relation to the wider working class.

Keywords: The Republic of Labin, Miners, Proletarian Republics, *Biennio Rosso*, Antifascism

Andrea Matošević je izvanredni profesor na Filozofskom fakultetu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Kontakt: **Andrea Matošević**, Filozofski fakultet, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zagrebačka 30, 52100 Pula. E-mail: andrea.matosevic@unipu.hr